

SECCIÓ: PROJECTE ALMIRALL

Cercles. Revista d'Història Cultural 16/2013: 231-238

ISSN: 1139-0158

EL PROJECTE ALMIRALL A *CERCLES*

Giovanni Cattini; Joaquim Coll
Universitat de Barcelona

RESUM. El Projecte Almirall. Pensament i cultura del segle XIX neix per explicar la importància del fons bibliogràfic de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès com a eina per entendre la recepció dels corrents europeus del pensament, humanístic i científic en la societat catalana i espanyola de finals del Vuit-cents. Això és possible perquè l'Ateneu Barcelonès era el lloc on els intel·lectuals i els escriptors catalans podien llegir revistes i llibres europeus amb les últimes novetats en els diferents camps del coneixement. D'aquesta manera, en podien resumir les tesis en els diaris i en la premsa catalana, actuant així de vertaders intermediaris culturals d'aquestes idees. Avui en dia, i gràcies a la progressiva digitalització del fons bibliogràfic, el Projecte Almirall ens permet de reconstruir la recepció d'aquests corrents culturals d'una manera matisada.

PARAULES CLAU. Projecte Almirall, Ateneu Barcelonès, història cultural, història intel·lectual.

ABSTRACT. The Almirall Project: a portal of 19th-century culture and thinking was created to explain the importance of the collection of the Barcelona Athenaeum Library as a tool to understand the reception of European currents of thought, humanities and science in Catalan and Spanish society in the late nineteenth century. This is possible because the Barcelona Athenaeum was the place where Catalan intellectuals and writers could read European magazines and books about the latest developments in the various fields of knowledge. In this way, they were able to summarize the arguments in the Catalan newspapers and press, thereby acting as true cultural intermediaries of these ideas. Today, thanks to the progressive digitization of the bibliographic collection, Project Almirall allows us to reconstruct the reception of these cultural currents in a nuanced way.

KEY WORDS. Almirall Project, Barcelona Athenaeum, cultural history, intellectual history.

Amb aquest número de *Cercles. Revista d'Història Cultural* presentem una nova secció que se centrarà a donar a conèixer el Projecte Almirall. Pensament i cultura del segle XIX. Aquest projecte té com a objecte l'estudi i l'explicació del catàleg de la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (BAB), ja que es considera que representa un instrument privilegiat per a copsar la recepció de les idees en la Catalunya de finals del segle XIX. La BAB va representar el lloc on els intel·lectuals i els escriptors catalans podien llegir revistes i llibres europeus amb les últimes novetats en els diferents camps del coneixement i resumir-ne les tesis en els diaris i en la premsa catalana en general, actuant així de vertaders intermediaris culturals. De la mateixa manera, el Projecte Almirall ha estat possible també per la progressiva digitalització del fons bibliogràfic de la BAB, així com pels importants treballs de restauració i modernització dels seus espais físics duts a terme els darrers anys.

El Projecte Almirall. Pensament i cultura del segle XIX és el fruit de la confluència de les activitats de recerca que un ampli nombre d'investigadors de diferents universitats catalanes (coordinats per Joaquim Coll i Giovanni Cattini, del Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals) han dut a terme en els últims cinc anys. Cal remarcar que ja en diferents fòrums i congressos hem presentat aquesta recerca innovadora; tot i això, pensem que el camí per recórrer és encara molt ampli.¹

---

¹ Lluís Vicente, director de l'Arxiu Històric de l'Ateneu Barcelonès, va presentar el projecte a la Primera Jornada de Biblioteques Patrimoniales de l'Ateneu Barcelonès (2009), al Màster de Biblioteques i Col·leccions Patrimoniales de la Universitat de Barcelona (2010), amb una comunicació, «Projecte Almirall: posada en valor del patrimoni», publicada amb posterioritat i consultable en català: <http://bid.ub.edu/28/vicente1.htm>, i castellà: <http://bid.ub.edu/28/vicente2.htm>. Lluís Vicente, Sergi Montes, Ferran Burguillos, Rubén Alcaraz i Pablo Casas van explicar «The Almirall Project: a portal of 19 th century culture and thinking» a IFLA Satellite Conference. Social Sciences Library Section (2011: l'Havana, Cuba). *Social sciences libraries: a bridge to knowledge for sustainable development: 8-10 August, 2011*. L'Havana: IFLA. Social Sciences Library Section, 2011, consultable a <http://hdl.handle.net/10760/16136>. Lluís Vicente i Sergi Montes també van ser a les XII Jornadas Españolas de Documentación a Màlaga (2011) amb la comunicació que es pot consultar a l'adreça http://eprints.rclis.org/17592/6/fesabid_Almirall.pdf. Giovanni C. Cattini, Joaquim Coll i Lluís Vicente van presentar el pòster «Cultura, ciència i pensament a la Catalunya del segle XIX: el Projecte Almirall de l'Ateneu Barcelonès», en el marc de la XII Trobada de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (SCHCT) a València (2012). El pòster va ser escollit com el millor de la trobada per la rellevància del tema, el

La importància del fons bibliogràfic de la BAB per entendre la construcció del discurs cultural, històric i polític de la Catalunya de finals del segle XIX ha estat cabdal per engegar el Projecte Almirall. Cal insistir que prop d'un 30 % dels títols editats anteriorment al 1901 no es troben en cap altra biblioteca del país. En realitat, cal recordar que fins a la fundació de la Biblioteca de Catalunya, el 1914, l'Ateneu va dur a terme un paper de suplència davant la inexistència d'una biblioteca nacional i d'una biblioteca universitària que es nodria bàsicament dels fons dels convents desamortitzats.

Des de fa molts anys, diversos estudiosos i especialistes havien anat subratllant la importància d'aquesta biblioteca, en tant que fons patrimonial especialitzat en el segle XIX i de manera molt particular com a vehicle de recepció dels corrents culturals europeus d'aquest període.

Va ser al final del franquisme que una sèrie d'aleshores joves estudiosos, lligats a la Universitat de Barcelona i encapçalats per Jordi Casassas, va desbloquejar l'aïllament acadèmic de l'Ateneu durant els anys del franquisme i es va llençar a l'estudi de la història de la institució dins del marc de la dinàmica cultural catalana contemporània. Un fruit d'aquesta activitat va ser el llibre de Casassas mateix, primerenc estudi científic sobre la institució com a lloc de sociabilitat cultural i política.² Jordi Casassas també organitzava en el curs 1989-1990 un seminari amb un grup d'estudiants de darrer curs per ampliar i aprofundir llurs coneixements, dedicant un ampli espai als diferents corrents historiogràfics, dels quals es privilegià el corrent de la nova història cultural aleshores minoritària en el medi universitari català. D'aquestes reunions va sorgir el Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals (GEHCI), integrat en l'actualitat per diferents professors de la Universitat de Barcelona. Fruit d'aquesta col·laboració ha estat la realització de tesis doctorals que han tingut com a base material el ric fons arxivístic i hemerogràfic de la institució, o la redacció de treballs que han

---

disseny gràfic dels continguts i la capacitat comunicativa de la presentació oral. Finalment, cal remarcar l'article següent: Giovanni C. CATTINI i Joaquim COLL, «Portal Almirall. Pensament i cultura del segle XIX», *L'Avenç*, n. 385, 2012, p. 65-68.

² Jordi CASASSAS, *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*, Barcelona, La Magrana i Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1986.

tingut com a objecte la història mateixa de l'Ateneu Barcelonès fins a l'actualitat.³

En aquest marc, Joaquim Coll, doctor en història i bibliotecari de la Junta de Directiva l'Ateneu els anys en què fou president de l'entitat Oriol Bohigas (2003-2011), va ser qui va projectar el Portal Almirall i qui va posar-lo en marxa gràcies a les possibilitats que les noves tecnologies brindaven per revalorar la BAB. Va ser fonamental la ràpida digitalització de moltes altres col·leccions i el seu accés públic i gratuït mitjançant Internet, gràcies a projectes com Google Book Search i els portals de premsa històrica ARCA, de la Biblioteca de Catalunya i del Ministerio de Cultura, entre d'altres. Tot i això, va plantejar la necessitat i la viabilitat d'establir un relat contextualitzat sobre la formació de la biblioteca privada civil més important de Catalunya. Es tractava, així, de construir un catàleg raonat sobre aquest fons i, alhora, de desenvolupar un discurs històric i bibliogràfic sobre la cultura, la societat i les idees de la Catalunya del segle XIX.

La finalitat del Portal Almirall és crear una eina que expliqui, contextualitzi i interrelacioni els llibres, els autors, els temes i les revistes del segle XIX tot facilitant l'accés a les còpies digitals d'una manera ordenada i lògica. Així mateix, el portal vol anar més enllà i esdevenir una plataforma tecnològica que englobi progressivament, mitjançant acords cooperatius amb altres institucions (biblioteques patrimonials, centres d'estudis o investigació), els recursos d'informació i documentació disponibles a fi de facilitar la recerca especialitzada en aquest àmbit: l'estudi del pensament, la política i la cultura del segle XIX.

---

³ Jordi CASASSAS (dir.), *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig de vida cultural*, Barcelona, La Magrana, 2006. Entre les tesis doctorals desenvolupades en les últimes dues dècades per membres del GEHCI cal recordar: Jordi LLORENS, «La Unió Catalanista. Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)» (1990); Alberto GHANIME, «Historia de un tiempo y un mundo: Juan Cortada y Sala (Barcelona, 1805 - Sant Gervasi de Cassoles, 1868)» (1992); Óscar COSTA, «La recepción del pensamiento imperialista en las élites barcelonesas del novecientos» (1992); Joaquim COLL, «Narcís Verdager i Callís (1862-1918) i el catalanisme possibilista» (1998); Santiago IZQUIERDO, «Bartomeu Robert i Yarzabal (1842-1902). Medicina i compromís cívic» (2003); Manuel PÉREZ, «La recepció del pensament i la cultura europees en la Catalunya de la Restauració. La Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès» (2005); Fèlix VILLAGRASA, «Francesc Xavier Llorens i Barba. Cultura i política a la Catalunya del segle XIX» (2005); Giovanni C. CATTINI, «La modernització del pensament polític en l'àrea mediterrània a finals del segle XIX. La "España Regional" i la politització del discurs regeneracionista» (2006); Francesca GÓMEZ, «Cercles i grups intel·lectuals a Barcelona entre 1858-1863, i la configuració del catalanisme conservador» (2007).

Els objectius del Portal Almirall són, doncs:

- 1) Establir un catàleg raonat del fons bibliogràfic i hemerogràfic del segle XIX de l'Ateneu.
- 2) Posar en valor la importància i l'interès d'aquesta col·lecció, sobretot en tant que vehicle de la recepció a Catalunya i a Espanya dels corrents culturals i polítics del dinou europeu.
- 3) Posar a l'abast de la comunitat acadèmica i investigadora els recursos d'informació disponibles sobre la història de la cultura, els intel·lectuals i les idees, les arts, la ciència i la societat del segle XIX.
- 4) Impulsar l'estudi de les fonts d'informació de cara a la comunitat investigadora.
- 5) Difondre els fons històrics bibliogràfics i hemerogràfics patrimonials de les biblioteques catalanes.
- 6) Promoure la cooperació entre biblioteques i centres d'informació amb fons del segle XIX.

Seccions i taxonomia del portal

El Portal Almirall està organitzat mitjançant un gestor de continguts de programari lliure i allotjat en un servidor web amb domini <http://almirall.ateneubcn.org:9080/Almirall/Index.do>

Algunes de les seccions en què s'estructura la informació són les següents:

- 1) Autors.
- 2) Títols de les obres i altres documents rellevants.
- 3) Capçaleres de revistes i periòdics històrics.
- 4) Centres temàtics d'interès (ex.: positivisme, romanticisme, restauració, etc.).
- 5) Institucions d'estudi del segle XIX, grups i projectes de recerca.
- 6) Servei de referència especialitzat: bibliotecari temàtic.
- 7) Altres: premis de recerca, etc.

Cada centre d'interès (per exemple, el debat positivista o la recepció del romanticisme) té un registre propi, amb una introducció elaborada per un especialista en el camp. Aquest registre inclou l'accés web als documents relacionats (articles digitalitzats de revista i premsa, llibres, conferències, imatges i manuscrits del fons de la BAB, enregistraments d'entrevistes a especialistes, enllaços externs, etc.). La informació es presenta en català i en castellà, i s'està procedint a la seva traducció a l'anglès.

Tots els documents digitalitzats estan lliures de drets de reproducció, d'acord amb la legislació vigent. Aquests documents es gestionen en dipòsits digitals OAI que estan allotjats en servidors web externs, com ara el de la Memòria Digital de Catalunya del Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya. L'accés als documents es fa mitjançant hiperenllaços.

L'organització dels continguts es duu a terme mitjançant una taxonomia que permet una organització conceptual dels registres i crear diferents punts d'accés per autors, temes, títols de les obres, i d'acord amb els interessos de grups d'usuaris determinats (investigadors, estudiants i públic en general).

El camí recorregut

Actualment, el portal disposa de més de 350 entrades relacionades amb als aspectes més significatius de la recepció del pensament europeu a Catalunya en la segona meitat del segle XIX. S'hi inclouen veus sobre positivisme, romanticisme, avenços tècnics i científics i les principals revistes de l'hemeroteca de la BAB. S'han fet les entrades d'un bon nombre de revistes catalanes i espanyoles que formen part del patrimoni de l'arxiu, així com dels principals impulsors, directores i col·laboradors d'aquesta premsa.

L'àmbit del positivisme privilegia científics de renom com Darwin i el terratrèmol que va significar en el món cultural de l'època la transmissió de les seves teories. Gràcies a l'estudi del catàleg de la BAB, sabem ara que el rebuig a les teories evolucionistes no es limitava només al seu més destacat impulsor, sinó que també es dirigia en contra dels intermediaris culturals que n'explicaven les teories. És emblemàtic, per exemple, el cas de l'entrada que Santiago Riera dedica a Ludwig Büchner (Darmstadt 1824-1899), «figura de segon ordre en el camp de les ciències naturals», però present en la BAB i que ens ajuda a entendre la gran influència que

exercien aquests intermediaris culturals, com a difusors de les teories prodarwinistes i promaterialistes, per a un públic més o menys especialista. Així, els socis de l'Ateneu podien arribar a conèixer el pensament evolutiu mitjançant una obra de Büchner que utilitzava el darwinisme per a defensar plantejaments materialistes i positivistes. Tan important es considerava l'obra de Büchner en qüestió que el soci ateneista Pere Vergés i Vernís (Tordera 1845 - Santa Coloma de Farners 1908) en refutà les teories publicant el llibre *Refutacion del tratado «Fuerza y materia» del doctor en medicina Luis Büchner* (Barcelona, Tipografía Católica, 1883). Llegint els arguments ultracatólics del llibre d'aquest metge —i destacat militant catalanista en aquell tombant de segle—, el lector contemporani pot fer-se una idea dels plantejaments difosos en la societat catalana benestant i la complexitat de les estructures culturals i mentals de l'època.

Aquest és només un exemple de com l'estudi del catàleg de l'Ateneu Barcelonès ens ofereix un mirall de la recepció del pensament europeu i de la seva complexitat.

A la cerca de sinergies

El Portal Almirall ha mogut els seus primers passos gràcies al treball de diferents membres del GEHCI de la Universitat de Barcelona, entre els quals els doctors Teresa Abelló, Santi Riera, Albert Ghanime, Manuel Pérez Nespereira, Joan Palomas o Jordi Bou, com també els doctorands David Cao o Javier Anta. Paral·lelament, el Portal Almirall ha intentat obrir-se cercant sinergies en altres àmbits del coneixement que tinguessin un paper eloqüent a la BAB: en el camp de la història de la tècnica, s'ha pogut sumar al projecte la labor dels doctors Antoni Roca Rossell, Carles Puig, Guillermo Lusa o Jesús Sánchez Miñana, de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial de Barcelona de la Universitat Politècnica; en l'àmbit de la literatura, hom ha comptat amb els treballs del grup de recerca de Josep M. Domingo de la Universitat de Lleida i de les seves doctorandes Gemma Fabregat i Anna Llovera. La tasca de coordinació dels treballs ha estat desenvolupada per Joaquim Coll i Giovanni C. Cattini, i té el suport actiu de Ramon Alcoberro, professor de la UdG i bibliotecari actual de la Junta de l'Ateneu, mentre que el Consell Científic s'està acabant de perfilar.

L'objectiu és que el Portal Almirall esdevingui un referent ineludible per a l'estudi de la cultura política, tecnicocientífica o literària del segle dinou a Catalunya i Espanya, i una eina col·lectiva de treball *in progress* per a tots aquells investigadors i grups de recerca especialitzats en aquest període. Per aquesta raó i a partir del proper número, *Cercles. Revista d'Història Cultural* publicarà a les seves pàgines articles del «Projecte Almirall» que tractaran de l'estat de la qüestió de la recepció dels diferents corrents culturals i científics del segle XIX.